

Προφορική εισήγηση
ΣΥΜΦΙΛΙΩΣΗ ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΚΑΙ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΗΣ
ΖΩΗΣ - Η ΠΑΡΑΜΕΤΡΟΣ ΤΟΥ ΦΥΛΟΥ.

ΚΟΓΚΙΔΟΥ ΔΗΜΗΤΡΑ

Η ισορροπία ανάμεσα στην επαγγελματική και την ιδιωτική /οικογενειακή ζωή σήμερα είναι ένα δύσκολο εγχείρημα.

Καταρχήν υπάρχει μια μεγάλη συζήτηση για το τι συνιστά ισορροπία ανάμεσα στην επαγγελματική και τη προσωπική ζωή και που τοποθετούνται τα όρια. Δηλ. τι σημαίνει να βιώνουν οι εργαζόμενοι /ες μια ικανοποιητική ζωή που να συνδυάζει την αμειβόμενη εργασία με άλλες δραστηριότητες, όπως είναι η μη αμειβόμενη οικιακή εργασία, η φροντίδα και η διαπαιδαγώγηση των παιδιών, η συμμετοχή σε κοινωνικές ή πολιτικές εκδηλώσεις, συναντήσεις με φίλους, χόμπι και σπορ, διάφορες δραστηριότητες αναψυχής και προσωπικής ανάπτυξης. Η αίσθηση της ισορροπίας είναι διαφορετική στον καθένα και στη καθεμιά μας γιατί συνδέεται με πολλές επιλογές και δυνατότητες να συνδυάσουμε την εργασία με τις προσωπικές μας ανάγκες, συνδέεται με το στυλ και το επίπεδο της ζωής μας.

Ο δημόσιος διάλογος επικεντρώνεται κυρίως στις δυσκολίες εξισορρόπησης της επαγγελματικής ζωής με τις γονεϊκές υποχρεώσεις. Αυτό όμως δεν διευκολύνει τη πλήρη κατανόηση της σημασίας και της αξίας της ισορροπίας ανάμεσα στην εργασία και την οικογενειακή ζωή καθώς υπάρχουν και άλλες διαστάσεις. Για παράδειγμα, πως μπορούμε να συμφιλιώσουμε την ιδιωτική μας ζωή με την αμειβόμενη εργασία, χωρίς να υπονομεύσουμε την παραγωγικότητα της εργασίας, αλλά ούτε την υγεία των εργαζομένων οι οποίοι υφίστανται ήδη

τις συνέπειες της ανταγωνιστικότητας; Είναι γνωστό ότι οι εργαζόμενοι που αντιμετωπίζουν συγκρούσεις ανάμεσα στο ρόλο τους ως γονέων και ως εργαζομένων είναι λιγότερο δημιουργικοί και παραγωγικοί. Πολλές έρευνες, επίσης, καταδεικνύουν, ότι τα τελευταία χρόνια, η αμειβόμενη εργασία έχει εντατικοποιηθεί, έχει γίνει περισσότερο στρεσογόνα και επομένως λιγότερο ικανοποιητική και ότι ο διαθέσιμος χρόνος για τις οικογενειακές τους υποχρεώσεις ολοένα και μειώνεται.

Αλλαγές στις καθιερωμένες πρακτικές και νόρμες εργασίας που στην εποχή μας επιταχύνονται επιβάλλουν νέα βάρη στα άτομα και στις οικογένειες. Έτσι, καθώς οι σύγχρονες απαιτήσεις αυξάνονται και ο χρόνος εργασίας επιμηκύνεται, η δυνατότητα να επιτύχει κανείς μια ικανοποιητική ισορροπία στη ζωή του φαίνεται όλο και περισσότερο ανέφικτη.

Η επίτευξη ισορροπίας μεταξύ της απασχόλησης και του ελεύθερου χρόνου, μεταξύ της σταδιοδρομίας και της οικογένειας αποτελούν κεντρική ανησυχία της πολιτικής της Ευρωπαϊκής Ένωσης, των εθνικών κυβερνήσεων, καθώς και των συλλογικών διαπραγματεύσεων. Συνιστά επίσης και ένα από τα αιτήματα των εργαζομένων με σημείο αιχμής τη διάσταση που επιφέρει στην ποιότητα ζωής η αλλαγή στη δομή και ζήτηση της εργασίας και οι αλλαγές της οικογενειακής δομής. Η παγκοσμιοποίηση της οικονομίας, η αυξανόμενη τεχνολογική ανάπτυξη και η συνεχής αύξηση του ποσοστού γήρανσης του πληθυσμού σε συνδυασμό με την αύξηση της γυναικείας απασχόλησης απαιτούν οργανωτικές αλλαγές και ευελιξία που ικανοποιεί ταυτόχρονα τις ανάγκες του εργατικού δυναμικού και των εργοδοτών. Η συμφιλίωση δεν αφορά τυπικά μόνο τις γυναίκες αλλά εξίσου τους άνδρες, τους εργαζόμενους στο σύνολό τους και τις επιχειρήσεις. Μόνο με την αποδοχή και εγκαθίδρυση πρακτικών συμφιλίωσης θα μπορούν οι γυναίκες με οικογενειακές υποχρεώσεις να ενταχθούν στην αγορά εργασίας, οι άνδρες να συμμετέχουν ισότιμα στην

ανάληψη των οικογενειακών υποχρεώσεων και οι επιχειρήσεις να προσελκύουν και να συγκρατούν στο δυναμικό τους ικανά στελέχη και από τα δύο φύλα Είναι ένα θέμα, λοιπόν, που αφορά στους εργαζόμενους /ες, τις κυβερνήσεις, τους εργοδότες, τις συνδικαλιστικές οργανώσεις και συνδέεται άμεσα με την οικονομική και κοινωνική ανάπτυξη, με την ισότητα των φύλων, με το δημογραφικό πρόβλημα κ.ά

Τι πραγματικά όμως συμβαίνει;

Το χάσμα λοιπόν ανάμεσα στη ρητορική περί του συνδυασμού της επαγγελματικής και της οικογενειακής ζωής και στη πραγματικότητα του χώρου εργασίας είναι πολύ μεγάλο. Για παράδειγμα, δεν υπάρχουν πολλοί εργοδότες που να παρέχουν στο προσωπικό τους διευκολύνσεις για τη φροντίδα των παιδιών και αυτό παρά το γεγονός ότι πολλές μελέτες επιβεβαιώνουν ότι οι επιχειρήσεις αποκομίζουν σημαντικά οφέλη από τις πολιτικές εξισορρόπησης εργασίας και οικογενειακής ζωής (μειώνονται οι απουσίες, υπάρχει μεγαλύτερος έλεγχος του στρες, καθώς και αυξημένη παραγωγικότητα και ικανοποίηση των εργαζομένων από την εργασία τους).

Η επίτευξη ισορροπίας ανάμεσα στην επαγγελματική και την ιδιωτική /οικογενειακή ζωή είναι ένα εγχείρημα που προϋποθέτει δράση σε πολλά επίπεδα Από:

- **Κυβερνήσεις** που με αποτελεσματικές κοινωνικές πολιτικές θα πρέπει να ανταποκρίνονται στις αλλαγές που συντελούνται στις δομές της οικογένειας, της εργασίας και της κοινωνίας. Η νομοθετική εξουσία παίζει σπουδαίο ρόλο, χρειάζεται επίσης συνεχής διάλογος και

συνεργασία μεταξύ κυβέρνησης και κοινωνίας των πολιτών και βεβαίως εφαρμογή της ισχύουσας νομοθεσίας.

- **Επιχειρήσεις και εργοδοσία** με φιλικές προς την οικογένεια πολιτικές και χωρίς διακρίσεις φύλου.
- **Συνδικαλιστικές οργανώσεις** που θα βάζουν υψηλά στην ατζέντα το ζήτημα και θα ενδιαφέρονται για την εξέλιξή του.
- **Κοινωνικές οργανώσεις και κυρίως τις γυναικείες συλλογικότητες** που θα αναδεικνύουν το θέμα και θα ενδυναμώνουν τη τοπική δράση.
- **Σε ατομικό επίπεδο**, χρειάζεται καλύτερη οργάνωση του χρόνου μας, των προτεραιοτήτων και των ορίων μας.
- **Οικογένειες και νοικοκυριά**, με ανθρώπους που δίνουν αξία στην ισότητα των φύλων, στη συντροφικότητα, στην επικοινωνία, στη φιλία και μοιράζονται δίκαια όλες τις ευθύνες, τις υποχρεώσεις και τις απολαύσεις, τόσο της ιδιωτικής, όσο και της δημόσιας σφαίρας.

Η παράμετρος του φύλου

Το πέρασμα από τις *θετικές δράσεις* υπέρ των γυναικών στη *συμφιλίωση εργασίας και οικογενειακής ζωής* η συνειδητοποίηση, δηλαδή, της ανάγκης μετατόπισης της ευρωπαϊκής πολιτικής για την ισότητα από τις ειδικές δράσεις για τη διόρθωση των ανισοτήτων φύλου, προς την κατεύθυνση της προώθησης της ισότητας μέσα από όλες τις πολιτικές υπήρξε μια αρνή διαδικασία. Η ενσωμάτωση της διάστασης του φύλου σε όλες τις γενικές πολιτικές αντιστοιχεί σε μια οπτική και πολιτική φύλου που προωθεί αλλαγές στη ζωή ανδρών και γυναικών προκειμένου να επιτευχθεί ισότητα σε όλες τις σφαίρες της ιδιωτικής και δημόσιας ζωής. Ο συνδυασμός οικογενειακής και επαγγελματικής ζωής είναι, ή τουλάχιστον θα έπρεπε να είναι, ένα σοβαρό ζήτημα για τις γυναίκες και τους άνδρες, Η ανάγκη λήψης αντισταθμιστικών μέτρων για τις γυναίκες, όσον αφορά στους όρους πρόσβασης και συμμετοχής

στην αγορά εργασίας και των ανδρών όσον αφορά στους όρους συμμετοχής στην οικογενειακή ζωή είναι αποτέλεσμα κοινωνικών πρακτικών που θεωρούμε ως σχεδόν αυτονόητο ότι η μη αμειβόμενη εργασία για τη φροντίδα της οικογένειας είναι βασική ευθύνη των γυναικών.

Το ερώτημα που σας θέτω είναι:

Στη πράξη, η συμφιλίωση εργασίας και οικογενειακής ζωής αφορά και προωθείται εξίσου και για τα δύο φύλα;

Η συμμετοχή των ανδρών είναι, κατά τη γνώμη μου, ένα πολύ σημαντικό ζήτημα. Είναι αυτονόητο ότι χωρίς τη συμμετοχή τους δεν μπορεί να υπάρξει ίση κατανομή ευθυνών. Ταυτόχρονα, όμως, είναι ένα δύσκολο εγχείρημα γιατί προϋποθέτει την προώθηση αλλαγών στην κοινωνία και ταυτόχρονα στις αντιλήψεις και στις πρακτικές ανδρών και γυναικών σε ατομικό επίπεδο.

Η συμφιλίωση εργασίας και οικογενειακής ζωής είναι ένα δίλημμα και ένα όραμα για τον 21^ο αιώνα. Προσεγγίζουμε, όμως, το στόχο αυτό;

Για να απαντήσουμε στο ερώτημα αυτό χρειάζεται να αναφερθούμε περιληπτικά στα μέτρα συμφιλίωσης της εργασίας και της οικογενειακής ζωής

Μέτρα συμφιλίωσης της εργασίας και της οικογενειακής ζωής

Τα διάφορα κράτη, μεταξύ των οποίων και η Ελλάδα, έχουν θεσπίσει μέτρα για τη συμφιλίωση της εργασίας και της οικογενειακής ζωής δηλ. καλές πρακτικές για τον για το συνδυασμό οικογενειακής ζωής και σταδιοδρομίας. Δεν θα αναφερθώ στα μέτρα αυτά αναλυτικά. Για να μπορούμε όμως να αξιολογήσουμε την υπάρχουσα κατάσταση θα σκιαγραφήσω αδρά το περιεχόμενο αυτών των μέτρων.

Τα μέτρα που περιλαμβάνονται σε αυτή τη κατηγορία αφορούν :

- *Μέτρα που διευκολύνουν τη πρόσβαση στην αγορά εργασίας**
- * Μέτρα που διευκολύνουν τον συνδυασμό εργασίας και οικογένειας.**
- * Μέτρα που προωθούν την ανακατανομή των γονεϊκών ευθυνών.**

Πιο αναλυτικά:

- *Τις ώρες εργασίας και τις ώρες λειτουργίας στις υπηρεσίες εξυπηρέτησης πολιτών,*

δηλ. πως ρυθμίζεται το ανώτατο όριο των ωρών εργασίας, ποιες πλευρές του χρόνου εργασίας αφήνονται στη συλλογική διαπραγμάτευση, τη νομοθεσία για τις μη -τακτικές ώρες εργασίας, τις οικονομικές επιπτώσεις που έχουν στους εργαζόμενους /ες οι διάφοροι τύποι εργασίας (όπως στις κοινωνικές παροχές), η ύπαρξη προγραμμάτων στο δημόσιο ή ιδιωτικό τομέα που έχουν ως στόχο το συνδυασμό οικογενειακής ζωής και σταδιοδρομίας για άνδρες και γυναίκες, αν η εργασία με ηλεκτρονική επικοινωνία είναι μια εκτεταμένη επιλογή, πως ρυθμίζονται οι ώρες λειτουργίας των εμπορικών καταστημάτων, των τραπεζών, των υπηρεσιών που σχετίζονται με τη δημόσια διοίκηση και τα κέντρα παροχής υπηρεσιών υγείας, αν είναι συμβατές με τις κανονικές ώρες εργασίας και αν έχουμε δυνατότητα πρόσβασης σε αυτές ηλεκτρονικά, πώς ρυθμίζονται οι ώρες λειτουργίας των σχολείων -δημοσίων και ιδιωτικών - και αν προκύπτει ασυμβατότητα ανάμεσα στις κανονικές ώρες λειτουργίας τους και τις ώρες εργασίας των περισσότερων εργαζομένων.

- *Τις άδειες και τις άλλες καταστάσεις που προκύπτουν από την οικογενειακή φροντίδα και σχετίζονται με την εναρμόνιση της οικογενειακής ζωής και της σταδιοδρομίας,*

Εδώ μπορούμε να εξετάσουμε τη νομοθεσία της χώρας μας για τα είδη αδειών - με αποδοχές ή μη - και να δούμε τη διάρκειά τους, τις προϋποθέσεις χορήγησής τους, τις οικονομικές επιπτώσεις στο μισθό, τους κανονισμούς στη κοινωνική ασφάλιση και στο σύστημα κοινωνικής πρόνοιας, την νομική μεταχείριση της μητρότητας όσον αφορά στις απολύσεις και στην ακύρωση των συμβάσεων, αν υπάρχει συγκεκριμένη και διαφοροποιημένη γονική άδεια σε σχέση με τη γέννηση ή τη φροντίδα του παιδιού. (αναφέρομαι σε άδειες όπως:

άδεια μητρότητας, άδεια Θηλασμού και φροντίδας νηπίου /παιδιού, γονική άδεια για ανατροφή του παιδιού, άδεια άνευ αποδοχών για ασθένεια εξαρτημένων μελών της οικογένειας, γονική άδεια για επίσκεψη στο σχολείο, άδεια με αποδοχές για παιδιά που υποφέρουν από ασθένειες και απαιτείται τακτική μετάγγιση αίματος ή περιοδική νοσοκομειακή παρακολούθηση)

Επίσης, πρέπει να δούμε αν υπάρχουν άλλες παροχές που καλύπτουν οικογενειακές ανάγκες και προέρχονται από τη σχέση εργασίας, όπως οικογενειακά επιδόματα, επιδόματα για βρεφικές και νηπιακές υπηρεσίες, επιδόματα λοχείας- εγκυμοσύνης, επιδόματα κοινωνικής ασφάλισης.

- ***Τις συλλογικές διαπραγματεύσεις***

Δηλ. πόσες γυναίκες συμμετέχουν στη διαδικασία των συλλογικών διαπραγματεύσεων, πόσο σημαντικά είναι τα ζητήματα του συνδυασμού οικογενειακής ζωής και σταδιοδρομίας στις κλαδικές και εθνικές συλλογικές συμβάσεις και πως ορίζονται στα διάφορα άρθρα και αν η μεταφορά οδηγιών της Ευρωπαϊκής Ένωσης έχει επιπτώσεις στο περιεχόμενό τους.

- ***Τις εγγυήσεις για την εφαρμογή αυτών των δικαιωμάτων***

Δηλ. αν υπάρχει νομική προστασία για τη διασφάλιση αυτών των δικαιωμάτων.

- ***Τους πόρους και τις υπηρεσίες που χρησιμοποιούνται από το Δημόσιο και παρέχουν μέριμνα στα εξαρτώμενα παιδιά, τα ανάπηρα παιδιά, τους αδύναμους και τους ηλικιωμένους***

Δηλ. τους πόρους που διατίθενται σε παιδικούς σταθμούς, νηπιαγωγεία, παιδικές κατασκηνώσεις, τους όρους πρόσβασης, τις ώρες και τον τρόπο λειτουργίας τους, τις υπηρεσίες για τη φροντίδα των ανάπηρων, ηλικιωμένων ατόμων και των ατόμων με ειδικές ανάγκες και αν οι υπηρεσίες αυτές εκπίπτουν από τη φορολογία.

- ***Τις θετικές δράσεις***

Δηλ. αν υπάρχουν μέτρα τα οποία δεν αφορούν αυστηρά το συνδυασμό οικογενειακής ζωής και σταδιοδρομίας, αλλά οδηγούν σε παρόμοιο αποτέλεσμα, όπως μέτρα θετικής δράσης για να βελτιωθεί η αναλογία των γυναικών στο εργατικό δυναμικό και η εξέλιξή τους, μέτρα για αύξηση των γυναικών και των ανδρών σε κλάδους όπου υποεκπροσωπούνται, μέτρα για την προώθηση της γυναικείας επιχειρηματικότητας.

- **Τα Μ.Μ.Ε.**

Ποιο είναι το προφίλ των ανδρών και γυναικών που απεικονίζονται στα Μ.Μ.Ε. στον επαγγελματικό τομέα, στο σπίτι, όταν μοιράζονται την οικιακή εργασία και την ανατροφή των παιδιών.

Συμφιλίωση εργασίας και οικογενειακής ζωής: Κοινωνικο - πολιτισμικές μεταβολές

Η δική μου συμβολή στη συζήτηση σχετικά με την ισορροπία ανάμεσα στην επαγγελματική και την ιδιωτική /οικογενειακή ζωή θα επικεντρωθεί σε ορισμένες κοινωνικο -πολιτισμικές μεταβολές που επηρεάζουν διαμόρφωση αυτών των πολιτικών και κυρίως στις μεταβολές της οικογένειας.

- **Αλλαγές στους ρόλους ανδρών και γυναικών**

Υπάρχουν πολλοί παράγοντες που συντέλεσαν στην σταδιακή αλλαγή των ρόλων στη κοινωνία γενικά και ειδικότερα στο πλαίσιο της οικογένειας. Εκτός από τις εξελίξεις στην αγορά εργασίας υπάρχουν και άλλοι παράγοντες που συντέλεσαν στην αύξηση του αριθμού των εργαζομένων γυναικών. Για παράδειγμα, οι τεχνολογικές αλλαγές που διευκολύνουν και απλοποιούν τις οικιακές εργασίες εξοικονομώντας χρόνο και διευκολύνοντας τη συμμετοχή των ανδρών, η αύξηση των παροχών στον τομέα της παιδικής προστασίας, οι αλλαγές που μεταβάλουν τον κύκλο ζωής των γυναικών καθώς έχουν μεγαλύτερη δυνατότητα να επιλέξουν αν θα τεκνοποιήσουν, ποια χρονική

περίοδο και πόσα παιδιά θα αποκτήσουν, η σταδιακή μεταβολή των αντιλήψεων για τους ρόλους των φύλων κ.ά. Οι εξελίξεις αυτές οδήγησαν στον επαναπροσδιορισμό των ανδρικών και γυναικείων ρόλων μέσα και έξω από το σπίτι και στην αύξηση των μορφών οικογενειακής οργάνωσης. Για παράδειγμα, οι γυναίκες σήμερα κρίνουν απαραίτητο να μορφωθούν και να αποκτήσουν μια θέση στην αγορά εργασίας πριν παντρευτούν ή κάνουν το πρώτο τους παιδί, παντρεύονται μεγαλύτερες, επιθυμούν λιγότερα παιδιά και γεννούν ακόμη λιγότερα από αυτά που θεωρούν ως ιδανικό αριθμό, γεννούν το πρώτο τους παιδί σε μεγαλύτερη ηλικία από ότι παλιά, παντρεύονται λιγότερο και υπάρχει μεγαλύτερη πιθανότητα από ότι στο παρελθόν να κάνουν παιδί εκτός γάμου, να πάρουν διαζύγιο και να ξαναπαντρευτούν.

Το δυσάρεστο είναι ότι σε αυτή τη μεταβατική φάση η αυξημένη συμμετοχή των γυναικών στο εργατικό δυναμικό, παρόλο που διαφοροποίησε τις σχέσεις των φύλων μέσα και έξω από την οικογένεια, δεν συνοδεύεται με ισότιμη συμμετοχή των ανδρών στην ανατροφή των παιδιών και στις οικιακές ευθύνες έτσι οι γυναίκες να εργάζονται περισσότερο για να ανταπεξέλθουν στο διπλό τους ρόλο -και αυτό παρά την μετατόπιση μέρους της φροντίδας έξω από το πλαίσιο της οικογένειας και την αυξημένη συμμετοχή στην φροντίδα των μελών της ευρύτερης οικογένειας στην Ελλάδα. Υπάρχει μεγάλη απόσταση από τη πλήρη αμοιβαιότητα και ισότητα στις σύγχρονες πρακτικές όσον αφορά στην κατανομή των οικιακών εργασιών και της ανατροφής των παιδιών, κατάσταση που ποικίλλει ανάλογα με ατομικά χαρακτηριστικά, όπως το φύλο, η ηλικία, ο βαθμός εκπαίδευσης, η επαγγελματική κατάσταση και τα χαρακτηριστικά της απασχόλησης, ο αριθμός και η ηλικία των παιδιών. Επίσης, πολύ σημαντικό ρόλο παίζουν και οι πολιτισμικές επιδράσεις και οι αξίες που κάθε άτομο έχει. Η εργαζόμενη σύζυγος και μητέρα αποτελεί το καινούργιο μοντέλο γυναίκας

με κύρος - στο πλαίσιο του μοντέλου της συζυγικής οικογένειας, που παρόλο είναι κυρίαρχο, δεν είναι το μοναδικό.

Στην Ελλάδα αν και έχουν γίνει σημαντικά βήματα για την ισότητα των φύλων σε επίπεδο νομοθεσίας, η θέση της γυναίκας στο δημόσιο και ιδιωτικό χώρο δεν είναι ισότιμη. Υπάρχουν ενδείξεις για την ύπαρξη σημαντικών ανισοτήτων σε όλους τους τομείς της κοινωνικής και ατομικής ζωής. Για παράδειγμα, στον τομέα της εργασίας δεν υπάρχει ισότητα ευκαιριών πρόσβασης στην αγορά εργασίας. Υπάρχουν ακόμα μεγάλες ανισότητες για τις εργαζόμενες γυναίκες, όπως η περιορισμένη αναγνώριση των επαγγελματικών προσόντων τους, ο διαφορετικοί τομείς που βρίσκονται στην αγορά εργασίας και η θέση τους στην ιεραρχία, η μεγαλύτερη προσωρινότητα της εργασίας, τα υψηλότερα ποσοστά ανεργίας, η όχι πάντα ηθελημένη επιλογή εργασίας μερικής απασχόλησης, οι χαμηλότερες αμοιβές.

Παρά την προοδευτική νομοθεσία που υπάρχει, όμως, στην Ελλάδα για την ισότητα των φύλων και τις υιοθετούμενες οδηγίες, οι αξίες και οι αντιλήψεις για τους ρόλους των φύλων είναι σε μεγάλο βαθμό παραδοσιακές και μεταβάλλονται σταδιακά. Παρόλα αυτά, υπάρχει ένας αυξανόμενος αριθμός γυναικών - και ελάχιστων ανδρών- που προσπαθεί να ισορροπήσει τις οικογενειακές ευθύνες με την εργασία. Τέλος, η γνώμη μου είναι ότι η εναρμόνιση της οικογενειακής και της εργασιακής ζωής αποτελεί φυσικό συμπλήρωμα της αρχής της ισότητας των φύλων και μέσο για την αποτελεσματική εφαρμογή της.

- **Μεταβολές στη σχέση οικογένειας -εργασίας**

Η διάρθρωση της οικογενειακής και επαγγελματικής ζωής ποικίλει και παίρνει διαφορετικές μορφές σε κάθε χώρα -ανάλογα με τις πηγές που εμπλέκονται και τους τρόπους συνδυασμού (συγγενικό περιβάλλον, κράτος, αγορά υπηρεσιών). Στην Ελλάδα, παρά τη πρόοδο που παρατηρείται γενικά στο

επίπεδο των ισότιμων σχέσεων, υπάρχει, παράλληλα, και μια άλλη πραγματικότητα που δεν είναι και τόσο αισιόδοξη. Για παράδειγμα, συνοψίζοντας τα αποτελέσματα πρόσφατης έρευνας του ΕΚΚΕ, τα οποία αποτυπώνουν την κατάσταση όσον αφορά στην κατανομή των εργασιών του νοικοκυριού μεταξύ των συντρόφων και τον τρόπο συμφιλίωσης της οικογενειακής και εργασιακής ζωής στην ελληνική οικογένεια μπορούμε να ισχυριστούμε ότι στην πραγματικότητα η συμφιλίωση οικογενειακής και εργασιακής ζωής παραμένει σε μεγάλο βαθμό ανέφικτη.

Το ποσοστό απασχόλησης των γυναικών είναι ένας δείκτης για το προσδιορισμό της σχέσης αυτής, αν και δεν σκιαγραφεί πλήρως το τοπίο αν δεν καταγράψουμε τις επαγγελματικές διαδρομές των γυναικών μέσα στο χρόνο και το εργασιακό τους προφίλ. Επίσης, το ποσοστό των γυναικών που απασχολείται μειώνεται καθώς αυξάνει το μέγεθος της οικογένειας - το τρίτο παιδί συντελεί στη μεγάλη πτώση των ποσοστών απασχόλησης των μητέρων. Η ηλικία του παιδιού επηρεάζει σε μικρότερο βαθμό τη συνέχιση ή μη της εργασίας. Συνήθως ο τρόπος που περιγράφεται και αναλύεται η σχέση οικογένειας -εργασίας προϋποθέτει ότι η οικογένεια λειτουργεί στο πλαίσιο του μοντέλου της συζυγικής οικογένειας χωρίς να λαμβάνονται υπόψη οι άλλες μορφές οικογένειας ή να θεωρούνται ως εξαίρεση.

Πάντως η εμπειρία που έχουμε από κράτη όπου εφαρμόζονται αποτελεσματικές πολιτικές εναρμόνισης οικογενειακής και εργασιακής ζωής δείχνει ότι αυξάνεται ο δείκτης γονιμότητας και έχουμε υψηλότερο ποσοστό εργαζομένων γυναικών.

- **Μεταβολές στην οικογένεια**

Οι βαθιές κοινωνικές αλλαγές στις Ευρωπαϊκές οικογένειες και στη δομή του πληθυσμού, η αλλαγή των συνθηκών εργασίας και των συστημάτων κοινωνικής πρόνοιας μας φέρνουν αντιμέτωπους με μεγάλες προκλήσεις. Μια από τις

μεγαλύτερες είναι πως οι πολιτικές θα στηρίξουν τις οικογένειες για να επιτελέσουν τον ρόλο τους ενώ ταυτόχρονα θα συμμετέχουν στην εργασία. Ένα μεγάλο μέρος της κοινωνικοοικονομικής έρευνας αυτή τη στιγμή σχετίζεται με τη θεματική αυτή.

Στη συζήτηση, όμως, για τη συμφιλίωση της οικογενειακής ζωής με την εργασιακή είναι αναγκαίο να λάβουμε υπόψη μας ότι το πορτραίτο των Ευρωπαϊκών Οικογενειών αλλάζει στον 21^ο αιώνα. Γινόμαστε όλο και περισσότερο σκηνοθέτες της δικής μας βιογραφικής εκδοχής, αλλά και των κοινωνικών μας δεσμεύσεων επιζητώντας την προσωπική ολοκλήρωση σε ένα πλαίσιο που εξασφαλίζει ελευθερία επιλογής και πιο ισότιμες σχέσεις σε ένα κόσμο που όλο και περισσότερο αλλάζει. Αυτή την πραγματικότητα που έχει διαμορφωθεί για την οικογένεια στις αρχές του 21ου αιώνα και συνεχίζει να εξελίσσεται αξιολογούν θετικά οι Ευρωπαίοι πολίτες. Όπως αναφέραμε παραπάνω, έγιναν σημαντικές αλλαγές στη δομή, το μέγεθος και στη σύνθεση των οικογενειών και των νοικοκυριών τις τελευταίες δεκαετίες σε όλες τις ευρωπαϊκές κοινωνίες. Η Ευρώπη έχει να αντιμετωπίσει μια τριπλή πρόκληση: μείωση του αριθμού των εν δυνάμει εργαζομένων, των γεννήσεων και γήρανση του πληθυσμού. Η εναρμόνιση εργασιακής -οικογενειακής ζωής είναι ένα μέτρο για την αντιμετώπιση του δημογραφικού στο βαθμό που προσφέρει περισσότερες και πιο ποιοτικές φροντίδες για παιδιά, ηλικιωμένους και άτομα με αναπηρίες.

Ένα επιπλέον ενδιαφέρον στοιχείο είναι ότι η ελληνική οικογένεια διατηρεί ακόμα τη φυσιογνωμία της εκτεταμένης οικογένειας. Εξακολουθεί να είναι χώρος αλληλεγγύης και υποστήριξης των μελών της, ιδιαίτερα στα θέματα των ηλικιωμένων και της βοήθειας που προσφέρεται προς τα παιδιά και τους νέους καλύπτοντας έτσι τα κενά της κοινωνικής πολιτικής. Επίσης, οι δύο γενιές, γονείς και τα ενήλικα παιδιά τους, συνυπάρχουν για μεγαλύτερο χρονικό διάστημα και αλληλεπιδρούν. Ταυτόχρονα, σήμερα οι άνδρες και οι

γυναίκες στην Ελλάδα προσπαθούν να χειριστούν στις οικογενειακές τους σχέσεις ένα μείγμα στο οποίο συνυπάρχει ένα διαφαινόμενο ήθος ισότητας για τις προσωπικές σχέσεις, με στοιχεία μιας ακόμη ζωντανής και κυρίαρχης πατριαρχικής αντίληψης που επιβιώνει.

Τα τελευταία χρόνια υπάρχει έντονο ενδιαφέρον για την γονεϊκότητα, δηλ. με τους μηχανισμούς που ρυθμίζουν τη σχέση γονιών -παιδιού, καθώς η γονεϊκότητα υπόκειται σε μια διαδικασία αλλαγών μέσα σε ένα πλαίσιο όπου οι επιλογές των ατόμων για τον τρόπο οργάνωσης του ιδιωτικού τους βίου διαφοροποιούνται ραγδαία. Το στοιχείο αυτό θα πρέπει να λαμβάνεται υπόψη στις πολιτικές που συζητάμε. Όπως επίσης ότι η συμφιλίωση της οικογενειακής και επαγγελματικής ζωής αφορά και τους δύο γονείς γιατί δεν νοείται στήριξη της οικογένειας χωρίς στήριξη και των δύο γονέων. Είναι επίσης έννοια ευρύτερη από αυτήν της προστασίας της μητρότητας ή της πατρότητας. Όσον αφορά, όμως, στην αυτοαντίληψη των συντρόφων, εκεί που παρατηρείται μεγαλύτερη αλλαγή είναι στην αυτοαντίληψη των γυναικών, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι δεν παρατηρούνται αλλαγές και στους άνδρες - ιδιαίτερα ως προς την γονεϊκή τους ιδιότητα. Οι γυναίκες δεν αυτοπροσδιορίζονται μόνον μέσω της μητρότητας αλλά επιδιώκουν και την ένταξή τους στην αγορά εργασίας, επιχειρώντας να εναρμονίσουν την οικογενειακή με την εργασιακή ζωή -εγχείρημα εξαιρετικά δύσκολο, ιδιαίτερα για τις μόνες -μητέρες.

Παράλληλα, παρατηρούνται αλλαγές στις σχέσεις γονιών -παιδιών καθώς έχει αλλάξει η στάση μας απέναντι στα παιδιά και οι αντιλήψεις για την προστασία τους. Με τις μεταβολές στην οργάνωση της οικογενειακής ζωής και η φύση των σχέσεων μεταξύ παιδιών /γονιών και κράτους αλλάζει συνεχώς. Τα δικαιώματα των παιδιών μέσα στις οικογένειες και η ενδεχόμενη σύγκρουση των δικαιωμάτων των παιδιών και των γονιών

αποτελούν ένα νέο και δύσκολο πεδίο στο οποίο γίνεται επιτακτική η άσκηση δημόσιας πολιτικής για επίλυση συγκρούσεων.

Συχνά η συζήτηση για την έλλειψη συμμετοχής των πατέρων στην ανάπτυξη των παιδιών τους, όπως στη περίπτωση των μονογονεϊκών οικογενειών, επικεντρώνεται σε μεγάλο βαθμό στην ευθύνη τους όταν δεν στηρίζουν οικονομικά τα παιδιά, αλλά όχι τόσο αν δεν παρέχουν άλλου τύπου φροντίδα (π.χ. συναισθηματική). Σπάνια, όμως, αναρωτιόμαστε πως εμείς ως κοινωνία εννοούμε την πατρότητα και γιατί είναι δύσκολο ή ανοίκειο οι πατέρες να φροντίζουν τα παιδιά τους. Αν θέλουμε όμως ο πατέρας να ασκεί τις λειτουργίες της γονεϊκότητας και μετά τον χωρισμό- που αποτελεί και την κύρια αιτία μονογονεϊκότητας - πρέπει να ενθαρρυνθεί στην άσκηση της προηγούμενα με αντίστοιχη παιδεία, με επαναπροσδιορισμό της πατρότητας και των κοινωνικών πρακτικών που συνδέονται μ'αυτήν, όπως, για παράδειγμα τα μέτρα συμφιλίωσης της εργασιακής και οικογενειακής ζωής.

Σε γενικές γραμμές, η αγωγή των παιδιών στην Ελλάδα εξακολουθεί να αποτελεί κυρίως μια δραστηριότητα που αποτελεί ευθύνη της οικογένειας και εκπληρώνεται στο πλαίσιο της - παρά τις αλλαγές που έχει υποστεί η οικογένεια και το γεγονός ότι πολλές λειτουργίες μετατοπίστηκαν έξω από αυτήν.

"Νέες" Πολιτικές για την εναρμόνιση της οικογενειακής και εργασιακής ζωής:

Αν και οι προκλήσεις που θέτουν αυτοί οι μετασχηματισμοί είναι παρόμοιες σε όλα τα κράτη, οι πολιτικές που υιοθετούν οι κυβερνήσεις για την αντιμετώπιση αυτών των ζητημάτων ποικίλουν και εξαρτώνται από πολλούς παράγοντες.

Ορισμένα χαρακτηριστικά για τον ιδιαίτερο ρόλο της οικογένειας στην Ελλάδα σ' αυτό το ζήτημα αναφέραμε παραπάνω. Επιγραμματικά τώρα.

Στην Ελλάδα η συγγένεια και τα δίκτυα αλληλεγγύης παίζουν σημαντικό ρόλο στην άτυπη φροντίδα, όπως και στις άλλες χώρες της Ν. Ευρώπης. Στην Ελλάδα οι υποχρεώσεις ανατίθενται στα μέλη όχι μόνο της πυρηνικής αλλά και της διευρυμένης οικογένειας, ενώ πολύ μικρή βοήθεια προσφέρεται από το κράτος, ενώ ο ρόλος των γυναικών είναι κυρίαρχος στη φροντίδα των παιδιών και των εξαρτώμενων ατόμων. Το σύστημα κοινωνικής προστασίας αναπαράγει και ενισχύει τις κοινωνικές διαιρέσεις μεταξύ αμειβομένης και απλήρωτης εργασίας, αναπαράγει και ενισχύει τα συντηρητικά πρότυπα για τη θέση της γυναίκας στην κοινωνία, το ρόλο της όσον αφορά την οικογένεια κτλ.

Αυτό δείχνει η ανάλυση κρίσιμων πτυχών των ρυθμίσεων, όπως είναι:

- η μεταχείριση των γυναικών ως "εξαρτημένα μέλη οικογενειών" από το σύστημα κοινωνικής ασφάλισης,
- η περιορισμένη πρόσβαση σε (ικανοποιητικής ποιότητας και χαμηλού κόστους) υπηρεσίες παιδικής φροντίδας και φροντίδας ηλικιωμένων
- η υπερβολική έμφαση του συστήματος εισοδηματικών μεταβιβάσεων σε παροχές προς πολύτεκνες οικογένειες.

Το κόστος της ανατροφής των παιδιών στην Ελλάδα, εκτός από το γεγονός ότι δεν αποτελεί ευθύνη που επεκτείνεται σε σημαντικό βαθμό και στο κράτος, δε μοιράζεται ισότιμα ανάμεσα στους άνδρες και τις γυναίκες. Η εναρμόνιση της οικογενειακής και εργασιακής ζωής απουσιάζει σε μεγάλο βαθμό και αυτό αποβαίνει, κατά κανόνα, σε βάρος των παιδιών και των γυναικών. Η εναρμόνιση, όμως, της οικογενειακής και εργασιακής ζωής είναι ένα σύνθετο ζήτημα και απαιτείται ο προσδιορισμός νέων στρατηγικών έτσι ώστε να υπάρχει μια υγιής ισορροπία ανάμεσα στην εργασία και στη ζωή στο πλαίσιο της οικογένειας. Το ζητούμενο είναι να ανοίξουν προοπτικές για νέες

αναζητήσεις και κοινωνικές αλλαγές έτσι ώστε να εναρμονίζονται καλύτερα με τις ατομικές ευθύνες των εργαζομένων.

Επίσης, ευρύτερες κοινωνικές και οικονομικές αλλαγές που θα έχουν στο άμεσο μέλλον σοβαρότερες επιπτώσεις στις οικογένειες και στην εργασία συνδέονται και με την αγωγή των παιδιών. Η νέα πραγματικότητα της οικογενειακής ζωής θα είναι πολυπολιτισμική και πλουραλιστική ως προς τις μορφές οικογενειακής οργάνωσης, γεγονός που αναπόφευκτα θα οδηγήσει σε αναδιάρθρωση των κοινωνικών δικτύων και θα διευρύνουν τον χώρο της ζωής και της εργασίας.

Παράλληλα, υπάρχει μια αυξανόμενη συνειδητοποίηση και ενδιαφέρον για την αύξηση της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού. Ορισμένοι τύποι νοικοκυριών διατρέχουν μεγαλύτερο κίνδυνο να ζήσουν σε συνθήκες φτώχειας. Η ανεπαρκής κάλυψη και η αναποτελεσματικότητα των μέτρων κοινωνικής πολιτικής συχνά καθιστούν δύσκολη την αντιμετώπιση των προβλημάτων που θέτει ο κοινωνικός αποκλεισμός και ειδικότερα, όσον αφορά στις μονογονεϊκές οικογένειες,

Συχνά η υπεράσπιση της παραδοσιακής ηθικής προβάλλει τις αξίες της μακρόχρονης δέσμευσης για την κοινωνική ανατροφή των παιδιών, αλλά παραβλέπει το γεγονός ότι οι παραδοσιακές μορφές οικογενειακής οργάνωσης βασίζονται στις ανισότητες και στα στερεότυπα για τους ρόλους των φύλων. Μπορούμε να δημιουργήσουμε οικογένειες στις οποίες θα επιδιώκεται η ψυχολογική ευεξία, ο αυτοσεβασμός, η προσωπική ανάπτυξη των μελών της και θα ενθαρρύνεται η δημιουργία υπεύθυνων πολιτών. Η ενθάρρυνση της υπευθυνότητας μπορεί να υπάρξει σε ένα νέο καινοτόμο πλαίσιο που μπορεί να εντάξει τις μεταβολές της οικογένειας και τις αλλαγές στους ρόλους των φύλων. Ο συνδυασμός αυτός ενθαρρύνει τη δέσμευση στη γονεϊκότητα, αλλά δεν προϋποθέτει ότι μόνον οι παραδοσιακές μορφές

οικογενειακής οργάνωσης αποτελούν αναγκαστικά το πλαίσιο θετικής εξάσκησης του γονεϊκού ρόλου. Αυτός ο συνδυασμός, αποτελεί προσαρμογή των οικογενειακών αξιών στη σύγχρονη εποχή.

Αντί επιλόγου

Μετά από το ταξίδι αυτό στις οικογένειες, επανέρχομαι στο αρχικό μου ερώτημα.

Στη πράξη, η συμφιλίωση εργασίας και οικογενειακής ζωής αφορά και προωθείται εξίσου και για τα δύο φύλα;

Η απάντησή μου είναι ότι στη πραγματικότητα σήμερα η συμφιλίωση της οικογενειακής ζωής με την εργασιακή αφορά κυρίως τις γυναίκες. Θέλω να πιστεύω ότι αυτή η κατάσταση είναι μεταβατική και ότι στο μέλλον θα είναι ζήτημα για το οποίο συστρατεύονται γυναίκες και άνδρες - τουλάχιστον αυτοί που με τη πράξη τους δεν γίνονται συνένοχοι στην διαιώνιση της κατάστασης.

Τι σημαίνει αυτό πρακτικά;

Ότι και οι άνδρες θα κάνουν χρήση των διακανονισμών που υπάρχουν για ευέλικτες συνθήκες εργασίας έτσι ώστε να μην υπάρχουν αρνητικές επιπτώσεις στη θέση των γυναικών στην αγορά εργασίας και στην οικονομική τους ανεξαρτησία. Και οι γυναίκες και οι άνδρες χρειάζεται να εξισορροπήσουν την οικογενειακή και εργασιακή ζωή. Οι γυναίκες εξακολουθούν σήμερα να είναι οι κύριοι φορείς φροντίδας των παιδιών και άλλων εξαρτώμενων ατόμων, όσο περισσότερα παιδιά έχουν, τόσο λιγότερο συμμετέχουν στην αγορά εργασίας και εξακολουθούν να ξοδεύουν περισσότερες ώρες στην ενδοοικογενειακή φροντίδα. Από την άλλη και οι άνδρες πρέπει να ενθαρρυνθούν να συμμετέχουν στη καθημερινότητα της φροντίδας των παιδιών, να κάνουν χρήση των δυνατοτήτων για γονική άδεια ή δουλεύουν με μερική απασχόληση -χωρίς αυτό να σημαίνει ότι είναι το μόνο που απαιτείται για τη διευκόλυνση της εναρμόνισης της οικογενειακής και επαγγελματικής

ζωής ανδρών και γυναικών. Θα βοηθούσε αν η γονική άδεια που αφορά τον πατέρα (όρος με διαφορετικό περιεχόμενο του όρου άδεια πατρότητας) να αποτελέσει ατομικό και μη μεταβιβάσιμο δικαίωμα, στο πλαίσιο όσων προβλέπονται από την Οδηγία για την ίση μεταχείριση ανδρών και γυναικών προκειμένου να αυξηθεί ο αριθμός των ανδρών που θα κάνουν χρήση του συγκεκριμένου δικαιώματος. Η έννοια του αυτοτελούς προσωπικού δικαιώματος είναι ότι κάθε γονέας δικαιούται δική του γονική άδεια και συνεπώς δεν μπορεί να γίνει λόγος για συνολικό χρόνο και κατανομή του μεταξύ των γονέων.

Χωρίς αλλαγές στους ρόλους των φύλων, οι ρυθμίσεις για τη καλύτερη διευθέτηση του συνδυασμού οικογενειακής και εργασιακής ζωής θα αφορούν μόνον τις γυναίκες, διαιωνίζοντας ταυτόχρονα τη περιθωριακή τους θέση στην αγορά εργασίας και την πρωτεύουσα στις οικιακές ευθύνες -δηλ. έχουμε ουσιαστικά παγίωση της κατανομής των ρόλων. Για να μη λειτουργούν προς αυτή τη κατεύθυνση θα πρέπει - ταυτόχρονα με τις αλλαγές στους ρόλους ανδρών -γυναικών - η εργασιακή και η οικογενειακή πολιτική να διασφαλίσει ότι τα μέτρα για τη συμφιλίωση θα αφορούν και θα προωθούνται εξίσου και για τα δύο φύλα. Θα βελτιώνουν δηλ. την ποιότητα ζωής και την καθημερινότητα των ανδρών και των γυναικών με παράλληλη στήριξη της οικογένειας. Η πραγματικότητα είναι ότι δομές και υπηρεσίες προσαρμόζονται πολύ αργά στο γεγονός ότι άνδρες και γυναίκες εργάζονται. Χρειαζόμαστε πιο αποτελεσματικές πολιτικές συμφιλίωσης εργασιακής -οικογενειακής ζωής για άνδρες και γυναίκες.

Χρειάζεται επανεξέταση του νοήματος και του τρόπου παροχής φροντίδας, της μητρότητας και ιδιαίτερα της πατρότητας. Η έλλειψη ουσιαστικής συμφιλίωσης οδηγεί ορισμένες φορές σε αδιέξοδα, ιδιαίτερα στη περίοδο που

διανύουμε, καθώς υπάρχουν σημαντικές κοινωνικοπολιτισμικές αλλαγές στον κόσμο και μεταβολές στην οικογένεια.

